

МАТЕРІАЛИ XII МІЖНАРОДНОГО СЛАВІСТИЧНОГО КОЛОКВІУМУ

Черговий, Дванадцятий, міжнародний славістичний колоквіум відбувся у Львові 21–23 травня 2003 р. Тексти частини виголошених рефератів редколегія “Проблем слов'янознавства” отримала як статті. Одна з них (О.Файди) була опублікована у 53-му випуску наукового збірника, вісім – друкуються у цьому випуску. Окремі учасники колоквіуму основні положення виголошених рефератів сформулювали як резюме, тексти яких наводяться нижче. Інші доповідачі матеріалів своїх виступів не подали ні в оргкомітет, ні в редколегію.

Алла Кравчук
(Львів)

РОЛЬ ВЛАСНОЇ НАЗВИ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ МАРКУВАННІ ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Коли йдеться про вираження у фразеології з власними назвами (ВН) національних ознак, то тут треба розмежувати два аспекти: по-перше, національну маркованість ономастичної фразеології взагалі, а по-друге, закріплення за ономастичним компонентом фразеологічної одиниці (ФО) ознак національної належності, вирішальних у формуванні конкретного фразеологічного образу та значення. Що стосується першого аспекту, то національною специфікою позначена майже вся фразеологія з ВН, крім більшості ФО з інтернаціональними ВН (наприклад, біблійного чи античного походження). Недарма ономастичні ФО вважаються найбільш самобутньою частиною фразеологічного фонду будь-якої мови. ВН в мові відзначаються високим ступенем етнокультурної маркованості, що проявляється через мовно-формальні засоби (зокрема, особливе фонетичне чи граматичне оформлення ВН, порівн.: *Варвара* – *Барбара* (*Barbara*), *Валентин*, род. відм. *Валентина* – *Walenty*, род. відм. *Walentego*), через ступінь поширення та фреквенцію ВН у мовно-культурній спільноті (порівн. відбиття цього чинника у фразеології: *Co Polak, to Stanisław; Co Kozak, to Sawka; Co komin, to Dunin, co wieś, to Wolski; Що хлоп, то Іван, а що жид, то Мошко*) або ж через евстралінгвістичний чинник – належність до етнокультурної спільноти відомих особистостей (*pisze jak Mickiewicz; pisze jak Sienkiewicz; polegać jak na Zawiszy; Довбушева сила*). У наведених прикладах ВН є зовнішнім показником належності ФО до польської чи української фразеології, тобто ВН національно маркує фразеологію. Проте ВН, крім національного маркування, може виконувати й іншу функцію – мотивувати значення ФО. У таких випадках ВН є не просто формальним індикатором мовно-національної належності ФО – вона сама наділена значенням національної належності. Так, “національність” ВН, спричинена **екстралінгвістичним чинником**, мотивує переважно ФО патріотичної семантики (*Piękniejszy Liwiusz, ale nam potrzebniejszy Kromer; Dla Polski polskiego trzeba bohatera, nie Francuza, ani też Włocha, ale Piasta* (*Kromer, Piast* – “поляк”); *od Bochni, ale z haczkami* (*Bochnia* – “польський населений пункт”)),

вислів стосувався поляків, які, одружуючись із чехами, писали свої прізвища з чеськими діакритичними знаками). Завдяки значній **частотності** вживання окремі ВН стають символами етноспільноти, наприклад: *iwan, wania, wańka* – росіянин; *fryc, adolf* – німець; *pepik* – чех; *icek, mosiek* – єврей. ВН такого типу через властиві певній нації конотації мотивують значення ФО, до якої входять: *bogaty jak Berek; całować Mośka w brodę i w kumy go prosić* (“позичати гроші”), де ВН означають “єврей” і мають конотацію “багатий”, яка й мотивує значення ФО. Поєднання іншомовної **формальної** оболонки ВН з реальним або фіктивним вітчизняним онімом мотивує ФО на зразок: *graf de Socha, hrabia de Golis* (іронічно про дрібну шляхту). Іншомовна, модна форма імені мотивує тут значення ФО на позначення безпідставності гонору та вихвалень титулами і походженням.

Соломія Бук
(Львів)

ЛЕКСИЧНІ МІНІМУМИ В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ (на прикладі польської, російської та української практики)

Визначенням переліку слів, які людина повинна засвоїти, тобто лексичний мінімум, особливо зацікавилися на початку та в середині ХХ ст. як у світовому, так і в слов'янському лексикографуванні. Зокрема, польські лінгвісти видали “Słownik podstawowy języka polskiego dla cudzoziemców”, “Ilustrowany słownik podstawowy języka polskiego”, “Słownik-minimum języka polskiego”. В російській – привертають увагу лінгвістичні дослідження групи “Статистика мовлення” під керівництвом проф. Р.Піотровського, словники, укладені за методикою В.Рахманова, мінімуми Н.Денисова та В.Морковкіна. Основними критеріями відбору лексики до цих праць були емпіричні та статистичні.

Останнім часом інтерес до цієї проблеми пожвавився й в Україні (праці Ф.Зайченко, А.Воробйової, З.Партики). Об'єкт нашого дослідження – інтуїтивно відібрані списки слів, подані до восьми підручників української мови як іноземної, предмет – їх порівняння. Для цього, згідно зі спеціально написаною програмою, слова усіх списків зведені в одну колонку під назвою “word”, а в наступних, що мають нумерацію списку підручників, зафіксована наявність або відсутність у них відповідних лексем:

Words	1	2	3	4	5	6	7	8	sum
багато	1	1	1	1	1	1	1	1	8
брат	1	1	1	1	1	1	1	1	8
бути	1	1	1	1	1	1	1	1	8

Спільними для усіх списків виявилось 0,72% одиниць, для семи —1,85%; для шести —3,55%; для п'яти — 4,03%; для чотирьох — 5,7%. Більше половини від загальної кількості траплялися лише в одному з них. Отже, як показують результати дослідження, емпіричний критерій для визначення лексичного мінімуму мови виявився недостатнім. Для цього доцільно використати досвід зарубіжного мовознавства, зокрема, врахувати частотність слів, їх стилістичну нейтральність тощо.

Володимир Моторний
(Львів)

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ МАТО КОСИКА В УКРАЇНІ

В Україні ім'я видатного нижньолужицького поета Мато Косика (1853–1940) вперше з'явилося на сторінках львівського журналу “Зоря” у 1890 р. у примітці до українського перекладу “лужицької” глави з відомої монографії О.Піпіна та В.Спасовича “История славянских литератур” (1881). Після цього у пресі і нечисленних наукових розвідках, які виходили в Україні і в яких більшою чи меншою мірою їхні автори торкалися лужицьких сюжетів, на жаль, це ім'я не згадували. Основна причина цього – обмеженість інформації про Лужицю в Україні. Лише через 30 років український учений Д.Дорошенко у своїй книзі “Славянський світ в його минулому й сучасному” (Берлін, 1922), характеризуючи літературний процес у Лужиці, присвятив М.Косику і його творчості декілька рядків (принагідно зазначу, що рукопис “лужицького” розділу монографії Д.Дорошенка переглянув перед публікацією А.Мука). На той час це була найширша інформація, яку мав український читач про М.Косика. Знову до творчості лужичанина українські літературознавці звернулися лише після Другої світової війни, коли в монографіях К.Трофимовича та В.Моторного лужицькому поету було присвячено спеціальні розділи. В 60–90-х роках ХХ ст. в Україні було надруковано чимало статей про Лужицю та її літературу, і в кожній з них з'являлися все нові і нові відомості про творчий шлях М.Косика (праці К.Трофимовича, В.Лучука, О.Лазор, В.Моторного та ін.).

У цей же період побачили світ й перші переклади поетичних творів М.Косика українською мовою, здійснені відомими українськими літераторами і перекладачами М.Ільницьким, В.Лучуком, В.Колодієм, Р.Лубківським та ін. І хоч кількість цих перекладів, надрукованих в поетичних антологіях, в авторських збірках перекладів, на сторінках українських періодичних видань невелика (всього 17 творів поета), український читач отримав змогу познайомитися з творами М.Косика різних жанрів (поемами, віршами, мініатюрами тощо).

Таким чином, особистість і творчий доробок М.Косика стали відомими широкому загалу читачів України.

Наталія Саламаха
(Львів)

РЕДАКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М.ПОГОДІНА

Початок видавничої діяльності М.Погодіна співпав у часі зі зміною політичних пріоритетів у Росії. Зокрема, була розроблена нова державна доктрина, що базувалася на принципах православ'я, самодержавства, народності. Рупором цієї доктрини у 40-ві–50-ті роки ХІХ ст. був журнал “Москвитянин”. Він виявився найтривалішим (1841–1856) видавничим проектом М.Погодіна. Намагаючись підняти рейтинг видання та розширити читацьку аудиторію, М.Погодін залучав до співпраці талановитих письменників та поетів, зокрема, М.Гоголя, П.Куліша. Однак запропоновані ним умови співпраці, низькі гонорари, невчасний вихід нових номерів журналу через незлагодженість у роботі редакції відштовхували від участі у часописі потенційних авторів.

Через подібну видавничу політику М.Погодіна та появу на журнальному ринку Росії нових періодичних видань “Москвитянин” декілька разів опинявся на межі закриття, а у 1846 р. взагалі не виходив. На початку 1850-х років М.Погодіну вдалося значно поліпшити ситуацію журналу, залучивши до участі в ньому велику когорту

молодих талановитих інтелектуалів (поетів Б.Алмазова, Л.Мея, М.Берга, прозаїків О.Писемського, П.Мельникова, критиків А.Григор'єва та Є.Едельсона). Вони заклали основу "молодої редакції", однак радикально змінити тематику та структуру видання не змогли, оскільки М.Погодін всіляко обмежував коло їх діяльності та підкреслював на сторінках видання, що розділяє далеко не всі їхні погляди. Запізнілі спроби М.Погодіна зробити одного із лідерів "молодої редакції" А.Григор'єва у 1856 р. рівноправним редактором "Москвитянина" не змогли врятувати від краху вже нежиттєздатний журнал. Його редактор і видавець виявився неспроможним конкурувати з молодими талановитими журналістами та ідеями, які вони проповідували на сторінках своїх видань.

Анджеї Маліновській
(Хошично, Польща)

БАЛКАНСЬКА КРИЗА 1875–1876 рр.

Балканська криза пов'язана з занепадом Османської імперії. Після Кримської війни султан погодився на зрівняння у правах мусульманського та християнського населення, що викликало рішучий опір консервативно налаштованих османістів. В урядовому середовищі виділилася група політиків (молодотурки), які намагалися поширювати в імперії загальноєвропейські ідеї. Однак їхній вплив був мізерний. Турецький уряд жорстоко придушив національно-визвольні рухи слов'янських народів (повстання в Чорногорії 1874 р.; Боснії і Герцеговині 1875 р.; Болгарії 1876 р.) Зазнало поразки (жовтень 1876 р.) сербське військо у протистоянні з турецьким. За таких умов Росія й Австро-Угорщина домовилися не допустити остаточного розгрому Сербії і Чорногорії і змусити турецький уряд провести реформи в Боснії і Герцеговині, які б полегшили життя християнського населення. Константинопольська конференція (грудень 1876 р.) за участю представників великих держав провалилася. Відмова турецького уряду проводити будь-які реформи на користь слов'ян призвела до війни з Росією. Туреччина зазнала поразки і запросила миру. Умови Сан-Стефанського договору (лютий 1878 р.) викликали невдоволення Англії, Австро-Угорщини та Німеччини. Під їхнім тиском Росія погодилася на перегляд досягнутих з Туреччиною угод. Берлінський конгрес приніс Росії політичну поразку. Туреччина погоджувалася на визнання незалежної Чорногорії в попередніх її територіальних межах, а території відновлених Сербії і Болгарії значно урізувалися. Боснію і Герцеговину окупувала Австро-Угорщина. Македонські землі надалі залишалися у складі Османської імперії. Таким чином, Берлінський конгрес дав підґрунтя для нових конфліктів. Слов'янське питання в ході цієї кризи так і не було вирішене.

Ірина Мацевко
(Львів)

ПРОБЛЕМИ МІЖСЛОВ'ЯНСЬКИХ ВЗАЄМИН У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПISУ "СЛАВ'ЯНСЬКИЙ ВЕКЪ"

Часопис "Слав'янський Векъ" виходив у Відні в 1900–1904 рр. російською мовою за редакцією галицького москвофіла Дмитра Вергуна. Його метою було ознайомлення слов'янства з історією, культурою, релігією слов'янських народів, що мало сприяти формуванню серед них почуття слов'янської спорідненості та спільності. Згідно з

задумом Д.Вергуна, “Славянській Векъ” мав стати “всеслов’янським органом”. Часопис визначив декілька актуальних проблем слов’янського зближення, навколо яких розгорнулася дискусія представників ліберальної і консервативної течій російської громадської думки. Найгостріша суперечка точилася навколо теоретичних аспектів слов’янської ідеї (слов’янофільського вчення та імперської панславістської доктрини), а також практичної сторони: шляхів та методів слов’янського зближення. Гостру дискусію викликала запропонована часописом ідея формування слов’янського світогляду. Часопис був прихильником старих форм слов’янської співпраці і водночас шукав нових шляхів налагодження слов’янського взаєморозуміння. Редакція акцентувала увагу на висвітленні тих подій у слов’янському світі, які свідчили про слов’янське зближення. В репортажах, які відображали сучасні події у слов’янських краях, домінувала економічна тематика. Це відповідало новим засадам слов’янського руху початку ХХ ст. – об’єднанню слов’ян на економічному і культурному ґрунті. Часопис детально висвітлював роботу всеслов’янських виставок, повідомляв про відкриття слов’янських банків та акціонерних товариств, розповідав про діяльність слов’янських культурно-просвітницьких організацій та проведення загальнослов’янських святкувань.

Часопису не вдалося здобути широкої читацької аудиторії. Пропаговані ним ідеї не знайшли підтримки серед ліберальних кіл слов’янства. Зосередивши основну увагу на розгляді утопічних моделей слов’янської єдності, часопис став рупором консервативного слов’янофільства, лише дещо реформованого і пристосованого до нових суспільно-політичних умов. Часопис мав чітку панславістську ідейну спрямованість. Дискусія на його шпальтах щодо принципів і основ слов’янського зближення започаткувала новий етап слов’янського руху – неославізм.

*Сергій Адамович
(Івано-Франківськ)*

БІЛОРУСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (1914–1918)

4 серпня 1914 р. у Львові відбулися збори українських політичних емігрантів з Наддніпрянщини (за участю Д.Донцова, В.Дорошенка, А.Жука і О.Назарієва), на яких було засновано Союз визволення України (СВУ) як безпартійну політичну організацію наддніпрянців для пропаганди ідеї самостійної України. Створення Союзу стало відображенням в Україні об’єктивних національно-політичних процесів, що почали відбуватися в середовищі поневолених слов’янських народів Європи після початку Першої світової війни. Значне місце в діяльності СВУ відводилося інформаційно-дипломатичній праці у багатьох країнах світу задля пропаганди української справи, не останнє місце в якій приділялося і слов’янським країнам. У зверненнях Союзу до слов’янських народів нерідко звучала слов’янофільська риторика, акцентувалося на спільності походження народів.

Українські політики намагалися налагодити стосунки також з національними діячами Білорусі. Національне самоусвідомлення білорусів перебувало на низькому рівні, значна частина їх ідентифікувала себе за релігійною ознакою. Українців і білорусів зближувало те, що вони перебували в складі Російської імперії і зазнавали національного гніту. Крім того, і на українській, і на білоруській землі претендували польські політичні сили.

У 1915 р. війська Центрального блоку окупували частину території Білорусі, що змінило суспільно-політичну ситуацію в регіоні. В цих умовах СВУ 3 жовтня 1915 р. звернувся до білоруського народу з відозвою “Братній привіт – Білорусинам”, в якій запропонував ряд сміливих і рішучих ідей щодо майбутнього України і Білорусі. У цьому документі було підкреслено, що Україна ніколи не відмовить білорусам у їхньому праві на національне самовизначення чи самостійність. Україна навіть зацікавлена в тому, щоб Білорусь не потрапила в залежність від Росії чи Польщі. Водночас члени Союзу вважали, що білорусам буде важко створити власну державність, тому пропонували їм об’єднатися з Україною на правах автономії. На користь такого об’єднання, на їхню думку, свідчили історичні, економічні, географічно-територіальні зв’язки обох країн.

Наддніпрянські політемігранти розгорнули українізаційну діяльність на землях Полісся, що вплинуло на посилення їхніх зв’язків з білоруським населенням. Видавництво СВУ у Відні в 1916 р. опублікувало працю М.Богдановича “Білоруське відродження”, яка мала інформувати українство про білоруський національний рух. Наслідком стосунків українських та білоруських політиків під час Першої світової війни стало те, що в роки національно-визвольних змагань з’явилися прихильники федерації як з Литвою, так і з Україною. Проте реалізації планів СВУ стосовно Білорусі перешкодив низький рівень національної свідомості місцевого населення, контроль з боку російських державних структур, а також обмежені ресурси наддніпрянських політемігрантів.

*Андрій Слесаренко
(Рівне)*

**ПІДПИСНІ АКЦІЇ ТА ВУЛИЧНІ ДЕМОНСТРАЦІЇ
У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ
НАПЕРЕДОДНІ “ОКСАМИТОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ” 1989 р.**

Упродовж 1988–1989 рр. Чехословаччина поступово виходила на шлях демократичної революції. У зазначений період громадянська активність у країні була доволі високою. Розгорнуті підписні акції (“Петиція чехословацьких громадян до подій 15–21 січня 1989 р.”, “Ініціатива працівників культури”, “Декілька фраз”, “Ініціативи католиків щодо вирішення ситуації віруючих громадян у ЧССР”) та масові вуличні демонстрації політичного, релігійного, екологічного характеру у Празі, Братиславі, Брно й інших містах республіки стали каталізатором активізації суспільно-політичного життя у Чехословаччині напередодні листопада 1989 р. Підтримані значними верствами чехословацького суспільства, підписні акції та вуличні демонстрації сприяли зростанню опозиційних настроїв серед населення, поглиблювали внутрішню ізоляцію режиму. Разом з тим, громадський рух не змусив верхівку політичного істеблішменту розпочати реальне реформування існуючого ладу.

Ігор Момотюк

(Рівне)

**ВІЗАНТІЙСЬКА СПАДЩИНА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ****(за матеріалами російської періодики 90-х років XX ст.)**

Один із напрямів пошуку визначального фактора історичного розвитку Росії пролягав через її візантійську спадкоємність. Його посилено розробляли прибічники російської національної ідеї. Основним, на їх думку, у візантійській спадщині для державотворення Росії є ідея ойкумени. Таким чином підкреслювалася відмінність Візантії і Росії від будь-якої “класичної” імперії. У Візантії принцип універсалізму пригнічував грецький націоналізм, що, врешті, стало однією з причин її загибелі: коли турецьке військо підійшло під стіни Царгорода, виявилось, що захищати його нікому – члени “сім’ї народів” дбали кожен про свої інтереси, а розтоптаний грецький патріотизм не зміг виконати це завдання. Однак, незважаючи навіть на те, що “сама історія давала Росії наочний урок: тільки сильна національна держава здатна захистити віру і православний народ” (*виділено в оригіналі*), вона “вибрала ідею ойкумени”. Цей вибір й визначив увесь подальший хід історії Російської держави. Ідеологія універсалізму органічно втілювалася в життя багатонаціональної держави, фактично створивши її. Однак принцип універсалізму виявився амбівалентним. За певних умов – міцності православ’я та монархізму – він сприяв створенню гігантської держави, яку поставив у залежність від них.

Церковний розкол та петровські реформи підірвали основи православ’я. Подальший його занепад зруйнував віру – основу народного духу, і будівля російського самодержавства, яка здавалася непохитною, впала. У кривавій купелі революції зародився інтернаціоналізм, яким підмінили російський універсалізм. На нього була покладена “формотворча роль в будівництві нової держави”. При всій карикатурній подібності на універсалізм він мав з ним одну спільну рису – залежав від сили віри.

Чому ж Московська Русь, маючи перед собою повчальний приклад Візантії, яку ідеологія ойкумени привела до краху, все ж вибрала імперський шлях розвитку, а не пішла шляхом національних держав Європи, відмовившись від візантійської ідеології? Публіцист “Нашего современника” О.Казінцев, намагаючись пояснити доленосний, на його думку, крок держави, вдався майже до містифікацій. На його думку, “Росія сама, серцем відчула духовну велич і красу вселенського ідеалу. Тут було якесь одкровення. Те, що одні називають інтуїцією, а інші Промислом. Саме воно, в результаті, й спрямувало течію подій”.

Поставивши за мету знайти основи російської державності лише у візантійській спадщині і відкинувши інші чинники, О.Казінцев не зміг переконливо пояснити історичні процеси. Між тим, вибір Росією напряму свого державного розвитку можна пояснити, застосувавши євразійську теорію. Безперечно, визначальним чинником у цьому виборі була інтегрованість північно-східної Русі в євразійську геополітичну систему. Саме вона втягувала її на шлях, колись торований Візантією на інших просторах. Основним фактором, який визначав внутрішню логіку державницького розвитку цих земель, була їх включеність у політичну систему монгольської держави. “Вакуум духовної, історичної і політичної волі”, подібний до того, який, на думку російських націоналістів, був спричинений розвалом СРСР, виникав і в процесі розпаду політичної єдності, сформованої монгольською шаблею. Саме він “засмоктавав” Росію на

євразійський простір, державницьке освоєння якого на принципах візантійської ідеології для неї було найбільш природним.

Основний висновок з викладеного: спроба покласти в основу закономірностей історичного шляху Російської держави лише її візантійську спадкоємність не є продуктивною. При всій значущості візантійського впливу він був не єдиним і навіть не головним чинником формування російської державності, оскільки діяв опосередковано через духовну залежність Русі від Візантії. Тому, хоч за часом був значно тривалішим, все ж не може зрівнятися за ефективністю з інтенсивним безпосереднім впливом монголо-татарської державності. Безперечно, мав рацію П.Савицький, який щодо становлення російської державності зазначав: “Об’єднуючим вузлом в цьому процесі стало те історичне середовище, де наклалися один на одного і з’єдналися один з одним шари духовно-культурного візантійського і державно-військового монгольського впливів”.

Наталія Лешкович

(Львів)

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ У ВИСВІТЛЕННІ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ УЧЕНИХ

(за матеріалами нової російської енциклопедії)

У 1994–1996 рр. за редакцією академіка В.Яніна у Москві вийшла нова багатотомна енциклопедія (Отечественная история. История России с древнейших времен до 1917 года. Энциклопедия: В 5-ти томах. Т.1. Москва, 1994. 688 с.; Т.2. Москва, 1996. 655 с). Це видання містить значний матеріал, який безпосередньо стосується історії України.

Як свідчать енциклопедичні статті, російські історики прагнуть якомога ширше представити діячів української історії, зокрема, діячів культури, освіти, політики, які мають безпосереднє відношення до історії Московської держави та Російської імперії, оскільки без них історія Росії була б неповною. При цьому російські автори намагаються уникати визначення національної ідентичності, або, принаймні, не заглиблюватися у це питання (наприклад, щодо В.Вернадського). Не підкреслюється роль державних діячів доби Київської Русі як власне постатей української історії, а в матеріалі про Галицько-Волинське князівство не зазначається його особлива роль в історії українства та української державності.

Деякі сюжети та постаті не зображаються російськими істориками як моменти української історії – вони показані настільки, наскільки були ініційовані планами і політикою Росії. Відсутні узагальнюючі статті (наприклад, загальний перелік гетьманів та їх політика щодо Росії), без чого складно уявити рівень і стан російсько-українських відносин. Російські історики продовжують використовувати штучні терміни (“Давньоруська держава”) або не пов’язують з історією України географічні назви (“Київ – місто на Дніпрі”) тощо. Адже йдеться не тільки про назву, а про історіографічну проблему, пов’язану з розкриттям культурних і політичних традицій та спадщини України і Росії. Відсутній огляд української історіографії при оцінці окремих історичних епох чи подій (наприклад, стаття про Запорізьку Січ).

Олександр Музичко
(Одеса)

СЛОВ'ЯНОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ Ф.І.ЛЕОНТОВИЧА

Федір Іванович Леонтович (1833–1910) посідав помітне місце серед слов'янознавців Російської імперії другої половини XIX–початку XX ст. Об'єктом його дослідницької уваги була історія права слов'янських народів. Перу вченого належить низка спеціальних славістичних праць: “Государственное устройство старого Дубровника”, “О значении верви по Русской Правде и Полицкому Статуту, сравнительно с задругою юго-западных славян”, “Древнее хорватско-далматинское законодательство”, “Задружно-общинный характер политического быта Древней России”, “Рецензия на сочинение Ф.И.Успенского “Первые славянские монархии на северо-западе””, “Арийские основы общественного быта древних славян” тощо та праці, де була широко представлена слов'янознавача проблематика: “Русская Правда и Литовский Статут”, “Старый земский обычай”, “Лекции по истории русского права” тощо.

Учений виступив як один із засновників історико-правового напрямку у вивченні слов'янства в Російській імперії. З ім'ям Ф.Леонтовича пов'язано поширення у слов'янознавстві Російської імперії порівняльно-історичного методу. Заслугою Ф.Леонтовича-славіста є і те, що він уперше у науці Російської імперії включив історію південнослов'янських общин у контекст порівняльно-історичних досліджень, використав порівняльно-історичний метод та останні досягнення етнологічної думки для вивчення історії слов'ян, досліджував історію Давньої Русі у контексті загальнослов'янської історії і, як наслідок, розширив джерельну базу вивчення історії слов'ян, пояснив внутрішній зміст давньоруської общини-верви через устрій сімейної общини-задруги та походження інститутів політичної влади – через закономірний розвиток сімейно-общинних відносин, висвітлив роль звичаю як головного регулятора соціальних відносин давніх слов'ян.

Для світогляду Ф.Леонтовича не було характерним сліпе наслідування ідеалів російського слов'янофілства. Так, на противагу слов'янофілам, він трактував общину не як прояв слов'янського духу, а як стадію суспільного розвитку усіх народів, як основну клітину суспільного організму, що передувала державі. Слов'янознавчі праці вченого ґрунтувалися на панславізмі західнослов'янського зразка. Основні риси методології та історичних поглядів дають підстави віднести слов'янознавчу творчість Ф.Леонтовича до позитивістського напрямку в російському слов'янознавстві XIX–початку XX ст.

Олена Степаненко
(Москва)

МАКЕДОНИЯ ТА МАКЕДОНЦІ: НА ПЕРЕХРЕСТІ КУЛЬТУР

Територія Македонії протягом століть представляла розмаїття мов та культур. Тому спроби дослідників показати македонську культуру як цілісний феномен, що безперервно розвивається, завжди були пов'язані з певними труднощами та протиріччями. Складність полягає в тому, що на всьому історичному проміжку македонська культура характеризувалася співіснуванням різноманітних культур, білінгвізмом та полілінгвізмом. Міжкультурні контакти та взаємодії мали різний інтенсив-

ності та різноманітний характер (взаємодії слабка та сильніша, плідна й руйнівна, асиміляція, деетнізація тощо). Тут мали змогу зіткнутися, переплестись і створити неповторний сплав дві культурні цивілізації: східнослов'янське християнство та мусульманство. Чисельність етнічних та культурних перетинів дає підстави назвати територію Македонії перехрестям культур, беручи до уваги також її зручне географічне розташування у центрі Балкан.

В умовах багатомовного протистояння православ'я та ісламу відбуваються значні зміни в культурі. Православ'я набуває характеру національної релігії, тому вираженням національної свідомості стає народна культура – багаті фольклорні традиції та народна творчість.

Історія македонської мови та процес становлення македонського етносу – це історія діалекту етносу й народу, котрий не дав себе асимілювати, денаціоналізувати, незважаючи на те, що багато разів належав то одній, то другій державі. Щоб вижити, спілкуватися і співіснувати з різними народами, македонський етнос став винятково комунікабельним, сприйнятливим до інших мов, виробив здатність вбирати чужу мову і чужу культуру, зберігаючи при цьому свої національні особливості. У результаті тривалого спільного проживання, спілкування та багатомовності у нього розвинулась полілінгвальна, полікультурна ментальність.

В історії македонської літератури “білітературність” таких прозаїків та поетів, як Г.Прличев, К.Миладинов, Р.Жинзифов, К.Рацин, Н.Вапцаров та інших, тривалий час трактувалася у рамках їхнього білінгвізму та полілінгвізму. В історико-літературних періодизаціях переважала думка про те, що місце народження письменника та його національне коріння – єдиний вирішальний фактор для віднесення його до тієї чи іншої національної літератури. Через історичні перипетії творча інтелігенція використовувала мови, якими вона здобувала освіту (грецьку, болгарську, сербську та ін.). Наприклад, Н.Вапцаров (1909–1942), поет високого творчого потенціалу, родом із Піринської Македонії, організатор Македонського літературного гуртка в Софії (1938–1942), уважав себе македонцем, однак свої найвизначніші твори написав болгарською мовою. Зараз македонські компаративісти схиляються до розгляду подібних фактів в єдиному духовному й культурному просторі, не акцентуючи увагу на походженні автора, оскільки йдеться про літературно-історичні факти, котрі об'єктивно існують. З цієї точки зору статус “двохатності” може розглядатися як найбільш вдале вирішення цього складного питання.

Володимир Мороховський

(Львів)

ВНЕСОК М.УЛАЩИКА В БІЛОРУСЬКУ ІСТОРИЧНУ НАУКУ

До когорти видатних білоруських істориків належить Микола Миколайович Улащик. Перша його наукова праця вийшла у 1924 р. Роки навчання в аспірантурі були періодом напруженої праці і завершилися достроковим захистом кандидатської дисертації “Підготовка селянської реформи 1861 року у Віленській, Гродненській і Ковенській губерніях” у грудні 1947 р. Головним напрямом його наукових досліджень була аграрна історія Литви і Західної Білорусі. Ці та інші проблеми доволі ґрунтовно висвітлені у монографії М.Улащика “Передумови селянської реформи 1861 р. у Литві і Білорусі”. На основі згаданої праці він захистив докторську дисертацію. Досліджував М.Улащик також літописи – був членом групи з видання “Повного зібрання Русь-

ких літописів”. Першим кроком у цьому напрямі була підготовка до друку “Никоноровського літопису” (1962). Пізніше він брав участь у редагуванні текстів “Олександрівського” та “Лебедівського” літописів (увійшли до 27 тому). Через рік, завдяки намаганням Улашика, у серії “Пам’ятки середньовічної історії народів Центральної і Східної Європи” була видана у перекладі російською мовою “Хроніка Биховця” – один із найбільших і характерних пам’ятників давньбілоруського письменства.

Беручи до уваги досвід та професіоналізм М.Улашика у цій справі, дирекція Інституту історії запропонувала йому видати окремих томом білоруські літописи. Така робота була виконана, тексти зайняли два томи – 32-й та 35-й, видані білоруською мовою відповідно у 1975 та 1980 рр. Серед літописних та хронікальних текстів у виданих томах вперше побачили світ “Хроніка литовська і жимойтська” та “Могильовська хроніка”. Працю над виданням увінчала монографія М.Улашика “Вступ до вивчення білорусько-литовського літописання” (1985 р.).

Грунтовністю і глибиною дослідження відзначалися інші праці М.Улашика. До них належать “Нариси з археології та джерелознавства історії Білорусі феодального періоду”. Наступною видатною його працею була книга про рідне село – Віщковщину. М.Улашик до останніх днів вів “Автобіографічну Хроніку”. Під цією умовною назвою об’єднані його спогади, роздуми про відомі події, факти, історичних осіб. Видатний учений-історик М.Улашик свої енциклопедичні знання віддавав служінню науці. Своїм життям, поведінкою, він уособлював тривалий і неперервний у білоруському відродженні зв’язок епох і традицій.

Ірина Смогоржевська

(Львів)

СЛАВІСТИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ С.МАСЛОВА

Серед слов’янознавчих досліджень книгознавця, бібліографа і бібліофіла С.І.Маслова (1880–1957) помітне місце посідають праці з історії книги і друкарської справи. Він підготував описи рукописів, які зберігалися в різних установах, бібліотеках і архівах України. В “Описі рукописів Історичного товариства Нестора-літописця” (1908) ним бібліографічно проаналізовано 27 рукописів з XVII–XIX ст., які стосувалися слов’янського письменства (Апостол XVIII ст., уривок Псалтиря з XVI ст. та ін.). До праці додана бібліографія: алфавітний покажчик імен, а також покажчики географічних назв і предметний.

В “Огляді рукописів Бібліотеки імператорського Університету св. Володимира” він систематизував стародруки і рукописи, які надійшли у бібліотеку університету після 1834 р. з різних вищих і середніх навчальних закладів, зокрема, з Царства Польського. В цій праці, якою автор, по суті, каталогізував стародавні рукописи київських бібліотек, описано 220 рукописів, у тому числі каталог єпископів і патріархів Візантійської церкви, Олександрія – напівстатут XVI ст., “Летописец о земле польской от первых князей и королей до 1673 г.”

Спеціальне дослідження С.Маслова стосується слов’янських перекладів творів одного з найбільш відомих теоретиків християнського аскетизму V–початку VI ст. монаха Ісаака Сіріна під назвою “Новый список “Слов постнических” Исаака Сирина древнейшей славянской редакции” (опубліковане у 1912 р.). Серед відоміших перекладів – сербський рукопис Свято-Троїцької Сергієвської лаври 1381 р., болгарський рукопис 1389 р. та ін.

З досліджень про друкарську справу привертають увагу “Етюди з історії стародруків” (1925–1928). У них автор проаналізував київське видання Лазаря Барановича 1670 р. польською мовою, стародруки, видані латинською, польською, арабською мовами, почаївські стародруки та книготоргові реєстри XVIII ст. тощо.

В опублікованому ним “Каталозі ювілейної виставки українського друкарства” (Київ, 1925) С.Маслов зафіксував понад 200 видань друкарень України XVI–XVIII ст. Тут також відображені книжки друкарень Кракова, Праги, Венеції та ін. Матеріал систематизовано за назвами друкарень, а в межах кожної друкарні – в хронологічному порядку. Спочатку подано перелік книг кирилическим шрифтом, потім латинською і грецькою мовами. Опис кожної книги закінчується приміткою, в якій київській книгозбірні перебувала книга, а також посиланнями на бібліографічні покажчики, в яких про неї згадується.

Таким чином, аналіз бібліографічних і книгознавчих праць С.Маслова дає змогу виявити місце слов’янської тематики у його науковій спадщині. Вона стосується переважно описів рукописів і стародруків.

Микола Нагірний
(Львів)

ХОРВАТСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ (90-ті роки XX ст.)

Українсько-хорватські відносини нового типу започатковані офіційним візитом Ф.Туджмана до Києва 20–21 травня 1991 р. Внаслідок підписаних угод про торгово-економічні та науково-технічні зв’язки передбачалося, що напрями такого співробітництва включатимуть розширення кооперування виробництва, створення спільних підприємств, міжнародних об’єднань та організацій тощо. 18 лютого 1992 р. між двома державами були встановлені дипломатичні відносини і впродовж 90-х років відбувався обмін офіційними урядовими делегаціями. У результаті такої співпраці було підписано низку домовленостей та угод (протокол про хорватсько-українське співробітництво між зовнішньополітичними відомствами і здійснення консульських відносин, Договір про дружбу та співробітництво, Меморандум про військову співпрацю, угода про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на майно, угоди про повітряне сполучення та про співпрацю у науково-технічній, культурній, освітній сферах та ін. Розвивалося і міжпарламентське співробітництво. У січні 1999 р. у Верховній Раді було створено парламентську групу “Україна–Хорватія”. Серед помітних здобутків хорватсько-українських відносин можна виділити заснування Товариства дружби “Україна–Хорватія” у Києві (1992), запровадження вивчення хорватистики у Київському (1993) і Львівському університетах (1998).

Торгово-економічна співпраця між Україною та Хорватією була незначною. Експорт з Хорватії в Україну практично не перевищував 12 млн. дол. США, а в деякі роки зменшувався майже наполовину. Імпорт в Хорватію з України набагато переважав експорт. Хоч після 1995 р. величина імпорту різко знизилася (з \$ 50,5 млн. у 1994 р. до \$ 11,3 млн. у 1996 р.), однак надалі вона постійно зростала (\$ 16,3 млн. у 1997 р., \$ 23,9 млн. у 1998 р., \$ 25,0 млн. у 1999 р.).

Упорядкував *Михайло КРІЛЬ*